

บทที่ ๔

วิเคราะห์หลักธรรมที่สนับสนุนอธิษฐานบารมีในเนมิราชชาดก

ในบทนี้ มุ่งศึกษาหลักธรรมที่สนับสนุนอธิษฐานบารมีในเนมิราชชาดก ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาจากพระไตรปิฎก และ เอกสาร ตำราทางวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง คือ หลักธรรมที่สนับสนุนอธิษฐานบารมีในเนมิราชชาดก มีรายละเอียด ดังนี้

๔.๑ หลักธรรมที่สนับสนุนอธิษฐานบารมีในเนมิราชชาดก

การอธิษฐานบารมีในเนมิราชชาดกเป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาลโดยพระเจ้าเนมิราชเป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรม เพื่อปรารถนาที่จะเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต จึงได้มีการบำเพ็ญบารมี โดยเฉพาะในชาตินี้ได้อธิษฐานบารมี บารมีคือสภาพธรรมที่ทำให้ถึงฝั่ง คือ การดับกิเลส^{๘๘} หลักธรรมจึงเป็นสิ่งสำคัญในการบำเพ็ญบารมีให้ประสบผลสำเร็จซึ่งมีหลักธรรมที่เกี่ยวข้องในการบำเพ็ญบารมีของพระเจ้าเนมิราชที่นำมาใช้ในการสะสมบุญบารมี ดังนี้

๔.๑.๑ บุญกิริยาวัตถุ ๓

การปฏิบัติตามบุญกิริยา ๓ คือ ทาน ศีล และภาวนา^{๘๙} เป็นต้น พระเจ้าเนมิราชครองราชย์สมบัติต่อจากพระราชบิดา โปรดให้สร้างโรงทาน ริมประตูเมือง ๔ แห่ง โรงทานกลางพระนคร ๑ แห่ง ทรงบริจาคทานแก่ประชาชนอยู่เป็นนิตย์ ทรงรักษาศีล และสั่งสอนประชาชนของพระองค์ให้ตั้งมั่นอยู่ในศีลในธรรม ครั้นนั้นปรากฏว่าประชาชนทั้งหลายล้วนแต่เป็นผู้มีศีลมีสัตย์ ไม่มีการเบียดเบียนทำบาปหยาบช้านานเมืองก็ร่มเย็นเป็นสุขผู้คนพากันสรรเสริญพระคุณของพระเจ้าเนมิราชอยู่ทั่วไป พระเจ้าเนมิราช เมื่อทรงปฏิบัติธรรมอยู่นั้น ทรงสงสัยว่า การให้ทานกับการประพฤติพรหมจรรย์ คือ การรักษาความบริสุทธิ์ ไม่ข้องเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวโลกนั้นอย่างไหนจะประเสริฐกว่ากัน พระอินทร์ได้ทรงทราบถึงความกังขาในพระทัยของพระเจ้า เนมิราช จึงเสด็จจากดาวดึงส์ลงมาปรากฏ เฉพาะพระพักตร์ พระราชาตรัสว่า "เพื่อแก้ข้อสงสัย ที่ทรงมีพระประสงค์จะทราบวาระหว่างทานกับการประพฤติ พรหมจรรย์ สิ่งใดจะเป็นกุศลยิ่งกว่ากัน หม่อมฉันขอทูลให้ ทราบว่า บุคคลได้เกิดในตระกูลกษัตริย์นั้นก็เพราะประพฤติ พรหมจรรย์ในขั้นต่ำ บุคคลได้เกิดในเทวโลก เพราะได้ประพฤติ พรหมจรรย์ชั้นกลาง บุคคลจะถึงความบริสุทธิ์ ก็เพราะ

^{๘๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๓๕.

^{๘๙} ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา, ปรัชญา ๒๐๑ พุทธศาสน์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอ.เอส.พรินติ้งเฮาส์, ๒๕๓๘), หน้า ๑๕๖.

ประพติ พรหมจรรย์ขั้นสูงสุด การเป็นพรหมนั้น เป็นได้ยากลำบากยิ่ง ผู้จะประพติพรหมจรรย์ จะต้องเว้นจากวิถีชีวิตอย่างมนุษย์ ปุถุชน ต้องไม่มีเหย้าเรือน ต้องบำเพ็ญธรรมสม่ำเสมอ ดังนั้น การประพติพรหมจรรย์จึงทำได้ยากยิ่ง กว่า การบริจาทาน และได้กุศลมากยิ่งขึ้นกว่าหลายเท่าตัว บรรดา กษัตริย์ทั้งหลาย มักบริจาทานกันเป็น การใหญ่แต่ก็ไม่ สามารถจะล่วงพ้น จากกิเลสไปได้ แม้จะ ได้ไปเกิดในที่อื่นมีแต่ความสนุก ความบันเทิงรื่นรมย์ แต่ก็เปรียบไม่ได้กับความสุขอันเกิดจาก ความสงบอันวิเวก อันจะได้มาด้วยการประพติ พรหมจรรย์เท่านั้น" พระอินทร์ได้ทรงเล่าถึง เรื่องราวของพระองค์เอง ที่ได้ประกอบทานอันยิ่งใหญ่ เมื่อชาติที่เกิดเป็นพระราชา แห่งพาราณสี ได้ทรงถวายอาหารแก่นักพรตที่อยู่ บริเวณแม่น้ำสีทา เป็นจำนวนหมื่นรูปได้รับกุศลยิ่งใหญ่ แต่ก็ เพียงแต่ได้เกิดในเทวโลกเท่านั้น ส่วนบรรดานักพรต ที่ประพติพรหมจรรย์เหล่านั้น ล้วนได้ไป เกิดในพรหมโลก อันเป็นแดนที่สูงกว่าและมีความสุขสงบอันบริบูรณ์กว่า แต่แม้ว่าพรหมจรรย์จะ ประเสริฐกว่าทาน พระอินทร์ก็ได้ ทรงเตือนให้พระเจ้าเนมิราชทรงรักษาทรมทั้งสองคู่กันคือ บริจาท ทานและรักษาศีล เจริญภาวนา

การให้ทานจะเห็นได้ว่าพระเจ้าเนมิราชได้บริจาทาน โดยตั้งโรงทานทั้ง ๔ แห่ง เพื่อ สงเคราะห์แก่บุคคลทั้งหลายที่ยากคิมีเงินจะได้มาพึ่งพาอาศัยในการรับบริจาทานของพระเจ้าเนมิราช ด้วยคำอธิฐานที่ต้องการจะตรัสรู้เป็นพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณในเบื้องหน้า ซึ่งมีผู้ให้ความหมาย ของคำว่า ทาน ไว้ เพื่อให้เห็นถึงความสำคัญของการบริจาทานของพระเจ้าเนมิราชที่ส่งผลต่อชีวิต และประโยชน์โดยส่วนใหญ่ เพราะพระองค์ทรงเอื้อเฟื้อแผ่เสียสละแบ่งปันช่วยเหลือด้วยการให้ สิ่งของหรือให้ความรู้ และแนะนำสั่งสอนด้วยน้ำใจไมตรี มีความโอบอ้อมอารี จะช่วยผูกใจคนไว้ได้ การทำทานจะไม่สูญเปล่า ผู้ที่ให้สิ่งที่ดีย่อมได้รับสิ่งที่ดีตอบแทน ดังพุทธพจน์ที่ว่า “มณาปทาปี ลก เต มนาป” แปลว่า ผู้ให้สิ่งที่น่าพอใจ ย่อมได้รับสิ่งที่น่าพอใจ^{๑๑} การให้ทานของพระเจ้าเนมิราช คือ (๑) อามิสทาน คือ การให้สิ่งของแก่ญาติ เพื่อนสนิท มิตรสหายหรือผู้ที่ด้อยกว่า เป็นการให้ปัจจัย ๔ มีเครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น และ (๒) ธรรมทาน หรือวิทยาทาน หมายถึง การให้ธรรม การให้ความรู้และ แนะนำสั่งสอนให้รู้ดี รู้ชั่ว หรือการแนะนำให้รู้ศิลปวิทยาในการประกอบสัมมาชีพ^{๑๒}

ดังนั้น ตามหลักทางพระพุทธศาสนาแล้วถือว่าการให้ทานที่สมบูรณ์ครบถ้วนจะมีผล มากอนิสงส์มากขอมขึ้นอยู่กั (๑) วัตถุประสงค์ปทา ถึงพร้อมแห่งวัตถุประสงค์ ในที่นี้หมายถึงผู้รับ คือ ปฏิภาหเป็นทักขิไณยบุคคลผู้มีความพร้อมเพียงด้วยคุณธรรมยังมีคุณธรรมสูงมากเท่าใดก็ยัทำให้ ทานของผู้บริจาทแล้วมีผลมากขึ้นเท่านั้นอย่างเช่น บุคคลผู้เป็นพระอรหันต์หรือพระอนาคามีผู้เข้า นิโรธสมาบัติได้ (๒) ปัจจัยสัมปทา คือ ความถึงพร้อมแห่งปัจจัยหมายถึง สิ่งของที่จะนำมาทำทาน

^{๑๑} อด.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๔/๗๒.

^{๑๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๗๑.

ต้องได้มาอย่างบริสุทธิ์โดยชอบธรรม (๓) เจตนาสัมปทา ถึงพร้อมแห่งเจตนา มีเจตนาที่ดีทั้งสามกาล^{๔๒} การที่บำเพ็ญบารมีเพื่อที่จะเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ท่านจะต้องเริ่มต้นจากการสร้างทานบารมีก่อน ช่วยเหลือผู้คนที่ตกทุกข์ได้ยาก ทั้งช่วยในเรื่องของธรรมคำสั่งสอนตั้งตนอยู่แต่ความดี และละเว้นจากการทำความชั่ว เพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดของชีวิต คือ พระนิพพาน การให้ทานนั้น ก็ยังเป็นการบำเพ็ญบารมีขั้นต้น จึงต้องปฏิบัติ คือ การรักษาศีล ให้ทาน ดังเช่นที่พระเจ้าเนมิราช ทรงบำเพ็ญอธิฐานบารมีธรรมมาโดยตลอด

ในการเจริญภาวนาของพระเจ้าเนมิราชนั้นก็เช่นเดียวกันที่พระองค์ทรงมิได้ลดละประการใดทำให้ส่งผลให้พระองค์เป็นผู้มีปัญญา ในพระพุทธศาสนาถือว่าอริยสาวกในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีสติคือประกอบด้วยสติปัญญาเป็นเครื่องรักษาตน^{๔๓} และกล่าวว่าปัญญาพละ คือ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีปัญญา คือ ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาเห็นทั้งความเกิดและความดับอันเป็นอริยะซ้ำแรกกิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ นี้เรียกว่า ปัญญาพละ^{๔๔} และกล่าวถึงบุคคล ๔ จำพวกภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้มีปรากฏอยู่ในโลกบุคคล ๔ จำพวกไหนบ้าง คือ (๑) บุคคลบางคนในโลกนี้ได้ความสงบแห่งจิตภายใน แต่ไม่ได้ความเห็นแจ้งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง (๒) บุคคลบางคนในโลกนี้ได้ความเห็นแจ้งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง แต่ไม่ได้ความสงบแห่งจิตภายใน (๓) บุคคลบางคนในโลกนี้ไม่ได้ความสงบแห่งจิตภายในและไม่ได้ความเห็นแจ้งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง (๔) บุคคลบางคนในโลกนี้ได้ความสงบแห่งจิตภายในและได้ความเห็นแจ้งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง ดังที่กล่าวข้างต้นแม้ว่าพรหมจรรย์จะประเสริฐกว่าทานพระอินทร์ก็ได้ ทรงเตือนให้พระเจ้าเนมิราชทรงรักษาศีลธรรมทั้งสองคู่กันคือ บริจาค ทานและรักษาศีล ครั้นเมื่อพระอินทร์เสด็จกลับไปเทวโลกแล้วเหล่าเทวดาซึ่งครั้งที่เกิดเป็นมนุษย์นั้นได้เคยรับทานและฟังธรรมจาก พระเจ้าเนมิราช จนได้มาบังเกิดในเทวโลกต่างพากันไปเฝ้าพระอินทร์และทูลว่า “พระเจ้าเนมิราชทรงเป็นอาจารย์ของเหล่าข้าพระบาทมาแต่ก่อนข้าพระบาททั้งหลายรำลึกถึงพระคุณพระเจ้า เนมิราช ใครจะได้พบ พระองค์ขอได้โปรดเชิญเสด็จพระเจ้าเนมิราชมายังเทวโลกนี้ด้วยเถิด” พระอินทร์จึงมีเทว

^{๔๒} พระมหาสุวิทย์ วิฑูรย์โก, พิมพ์ลักษณ์, ทานก้าวแรกแห่งการพัฒนาคุณภาพชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : ฟองทองเอ็นเตอร์ไพรซ์ จำกัด , ๒๕๔๑), หน้า ๖๒.

^{๔๓} สติปัญญาเป็นเครื่องรักษาตน เป็นชื่อของปัญญาที่เป็นอุปการะแก่สติ (อง.ปญจก.อ. ๓/๑๔/๔)

^{๔๔} ปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาเห็นทั้งความเกิดและความดับอันเป็นอริยะ แยกอธิบายดังนี้ คือปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาเห็น ในที่นี้หมายถึงวิปัสสนาปัญญา และมคคปัญญาความเกิดและความดับ ในที่นี้หมายถึงความเกิดและความดับแห่งเบญจขันธ์ ได้แก่ รูป เวทนา สัญญาสังขาร และวิญญาณอันเป็นอริยะ ในที่นี้หมายถึงบริสุทธิ์อยู่ห่างไกลจากกิเลสทั้งหลายด้วยวิกขัมภนปหานะ (การละด้วยการข่มไว้) และด้วยสมุจเฉตปหานะ (การละด้วยการตัดขาด) (อง.ปญจก.อ.๓/๒/๒)

บัญชาให้มาตุลีเทพสารธำเนาษัตราษรไปเชิญเสด็จพระเจ้าเนมิราช จากกรุงมิลิตาขึ้นมายังเทวโลก มาตุลีเทพบุตรรับโองการแล้วก็นำราชรถไปยังมนุษยโลกในคืนวันเพ็ญขณะพระเจ้าเนมิราชกำลังประทับอยู่กับเหล่าเสนาอำมาตย์ มาตุลีทูลเชิญพระราชว่าเทพบนสวรรค์ ขึ้นดาวดึงส์รำลึกถึงพระคุณของพระองค์ ปรารถนาจะได้พบพระองค์ จึงนำราชรถมาเชิญเสด็จไปยังเทวโลก^{๘๕}

ดังนั้นบุคคลใดก็ตามที่ต้องการเป็นอย่างพระเจ้าเนมิราชจะต้องรักษาศีลให้ทาน และเจริญภาวนา เพราะบุคคลใดตั้งอยู่ในความสงบแห่งจิตภายใน ทำความเพียรเพื่อความเห็นแจ้งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง บุคคลนั้นจึงได้ความเห็นแจ้งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง และได้ความสงบแห่งจิตภายใน บุคคลผู้ไม่ได้ความสงบแห่งจิตภายในและไม่ได้ความเห็นแจ้งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง^{๘๖} ควรทำความพอใจ^{๘๗} ความพยายาม^{๘๘} ความอดสาเห^{๘๙} ความขมกเขม้นเพื่อให้ถึงพร้อมความรู้ยิ่ง ดังนั้นคำว่า ภาวนา จึงเป็นเรื่องราวของการฝึกอบรมจิตใจเพื่อให้เกิดปัญญา ทำจิตให้เจริญ ทำปัญญาให้เจริญนี้เรียกว่า ทำภาวนา ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าเป็นสิ่งจำเป็นแก่ทุกคน

สรุปได้ว่า บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ เป็นหลักธรรมที่พระเจ้าเนมิราชทรงนำมาใช้ในการปฏิบัติ และพระองค์ก็สามารถที่จะปฏิบัติธรรมได้เป็นอย่างดีที่จะช่วยเกื้อหนุนให้การบำเพ็ญบารมีของพระเจ้าเนมิราชสูงขึ้นยิ่ง ๆ ขึ้นไป

๔.๑.๒ สัมปรัสนธรรม ๗

การอธิฐานบารมีธรรมพระเจ้าเนมิราช หลักธรรมที่พระองค์ทรงนำมาใช้ต่อจากการรักษาศีล ให้ทาน และ ภาวนาแล้ว พระองค์ยังทรงพิจารณาให้เห็นถึงเหตุและผล สำหรับการกระทำบำเพ็ญเพียรภาวนาอธิฐานธรรมบารมีของพระองค์ ทรงไตร่ตรองให้รู้ถึงหนทางที่พระองค์ทรงปฏิบัตินั้นไม่หลงทางและเมื่อพิจารณาแล้วก็มีหลักสัมปรัสนธรรม ๗ ที่สนับสนุนการปฏิบัติธรรม

^{๘๕} วสิน อินทสระ, หลักคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนา, หน้า ๔๘.

^{๘๖} อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๕๓/๑๔๑.

^{๘๗} ความพอใจ แปลจากคำว่า ฉันทะ หมายถึงกัตตุกัมขตาฉันทะ คือ ความพอใจคือความเป็นผู้ใคร่เพื่อจะทำ (ได้แก่ ฉันทะที่เป็นกลาง ๆ ดีก็ได้ ชั่วก็ได้ ต่างจากกามฉันทะที่เป็นแต่ฝ่ายชั่ว) (อจ.จตุกก. (ไทย) ๒/๕๒/๓๖๗).

^{๘๘} ความพยายาม แปลจากคำว่า วายามะ หมายถึงความเพียรพยายาม (ปโยคะ) (อจ.จตุกก. (ไทย) ๒/๕๒/๓๖๗).

^{๘๙} ความอดสาเห แปลจากคำว่า อุตสาเห หมายถึงความเพียรที่ยิ่งกว่าความเพียรพยายาม (วิริยะ) (อจ.จตุกก. (ไทย) ๒/๕๒/๓๖๗).

ของพระองค์ตั้งแต่ข้อแรกที่พระเจ้าเนมิราชทรงใช้และปฏิบัติสืบเนื่องมายาวนานประกอบไปด้วย ๓ ประการ^{๕๐} คือ

(๑) ชัมมัญญตา คือ รู้จักเหตุ ความรู้จักธรรมหรือรู้จักเหตุ คือ รู้หลักความจริง รู้หลักการ รู้หลักเกณฑ์ รู้กฎแห่งธรรมดา รู้กฎเกณฑ์แห่งเหตุผล รู้จักวิเคราะห์สาเหตุของสถานการณ์และรู้หลักการที่จะทำให้เกิดผล พระเจ้าเนมิราชผู้เป็นพระมหากษัตริย์ทรงทราบว่าหลักการปกครองตามราชประเพณีเป็นอย่างไร มีอะไรบ้าง รู้ว่าต้องกระทำเหตุอันนี้ หรือกระทำตามหลักการข้อนี้ จึงจะทำให้เกิดผลที่ต้องการอันนั้น เป็นต้น

(๒) อัตถัญญตา คือ รู้จักผล ความรู้จักอรรถ รู้ความมุ่งหมาย หรือ รู้จักผล ดังที่สมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ได้ทรงอธิบายถึงการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์จนถึงในพระชาติที่สุดซึ่งเป็นพระสิทธัตถะ “ว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่ได้เกิดไม่ได้เจ็บ ไม่ได้ตาย ตลอดถึงไม่เกิด ไม่เกิดไปตามกาย แม้ในทศชาติคือ ๑๐ ชาติ ที่ท่านแสดงไว้ว่าพระเตมีย์ พระชนก พระสุวรรณสาม พระเนมิ พระมหอสถ เป็นต้น จนถึงพระเวสสันดร” เมื่อต้องเกิดในเบื้องต้น ก็ต้องชำระทุกข์ทรมานในท่ามกลาง ในที่สุดก็สลาย นี่เป็นส่วนรูปกาย ท่านจึงบำเพ็ญบารมีสืบเนื่องต่อกันมาโดยลำดับ จนถึงในที่สุดที่เป็นพระสิทธัตถะ นี่เป็นตัวอย่างที่ผู้นับถือพระพุทธศาสนาจะถึงระลึกถึง แล้วและพยายามทำตนให้ดีขึ้นโดยลำดับ ตามความสามารถที่จะพึงกระทำได้ พระโพธิสัตว์ที่เรียกกันและรู้จักกันเข้าใจกันนั้น ท่านมุ่งหมายถึงพระโพธิสัตว์ที่จะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างเดียว พระเจ้าเนมิราชก็ทรงตั้งพระทัยไวเช่นนั้น

(๓) อัตตัญญตา คือ รู้จักตน ความรู้จักตน กล่าวคือในโลกแห่งความเป็นจริง มนุษย์ต่างแสวงหาความพอดิ แต่เนื่องจากมีวิชามาบดบังดวงปัญญาไว้ จึงทำให้แสวงหาสิ่งต่างๆ มากเกินพอดิ จนกลายเป็นความโลภ เป็นผลให้กิเลสพอกพูน การที่ไม่มีหลักธรรมมาคอยกำกับ ทำให้เกิดความอยากอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ส่วนการแสวงหาแก่นสารของชีวิต เพื่อมุ่งไปสู่การไม่ต้องแสวงหาอีก คือ การแสวงหาทางพ้นทุกข์ ยิ่งแสวงหา ความอยากก็ยิ่งลดน้อยลง ความสุขและความบริสุทธิ์ก็กลับจะเพิ่มมากขึ้น การแสวงหาพระรัตนตรัย คือ การแสวงหาแก่นแท้ของชีวิต ชีวิตจะมีแก่นสารเมื่อได้พบพระรัตนตรัย มีวาระพระบาลีที่ปรากฏใน เนมิราชชาดก ว่า "พระเจ้าเนมิราช พระราชาของชนชาววิเทหรัฐ ผู้ทรงสงเคราะห์ชาวเมืองมิลินา ครั้นตรัสพระคานี้ว่า ผมหงอกงอกขึ้นบนศีรษะของเราแล้ว ย่อมนำความหนุ่มไป เทวทูตปรากฏแล้ว สมัยนี้เป็นกาลสมควรที่เราจะบวช ดังนี้แล้ว ทรงบริจาคทานเป็นอันมาก ทรงเข้าถึงความเป็นผู้สำรวมในศีล"^{๕๑} พระบรมโพธิสัตว์ทั้งหลายได้สั่งสม

^{๕๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๑๐-๒๑๕.

^{๕๑} อัง.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๕๓/๑๓๘.

บุญบารมีไว้มาก ทำให้เป็นผู้ที่พิจารณาเห็นโลกและชีวิตได้อย่างถ่องแท้ สามารถสอนตัวเองได้ โดยไม่ต้องมีใครมาแนะนำ เพียงแค่เห็นผมหงอกขึ้นบนศีรษะ ก็สามารถพิจารณาถึงความไม่เที่ยงของสังขารร่างกาย และรู้ได้ถึงเทวทูต คือ ความชราที่มาเยือน ก่อนที่จะละสังขาร ท่านจึงหาวิธีการที่ดีที่สุดในการเดินทางไปสู่สัมปรายภพในสุคติภูมิ ด้วยการบริจาทาน สวรรวมในศีล และประพฤติธรรมจนตลอดชีวิต

(๔) มัตตัญญูตา คือ รู้จักประมาณ ความรู้จักประมาณ คือ ความพอดี พระเจ้าเนมิราชก็ทรงกระทำการบำเพ็ญอธิฐานบารมีธรรมอย่างสม่ำเสมอ และให้ทาน สิด ฝักสมาธิ และเข้าวัดทุกวัน ๑๕ คำ ทั้งยังทรงถือศีลอุโบสถด้วยมิได้ขาด

(๕) กาลัญญูตา คือ รู้จักกาล ความรู้จักกาล คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่จะต้องใช้ในการประกอบกิจ กระทำหน้าที่การงาน เช่น ให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะสมเวลา เป็นต้น พระเทพมุนี (วิลาส ญาณวโร) กล่าวว่า การเป็นพระพุทธเจ้า “สมเด็จพระบรมโพธิสัตว์เจ้าทั้งปวงย่อมมีใจมั่นประกอบไปด้วยอธิฐานธรรม มีความมั่นคงเด็ดขาดยิ่งนัก ด้วยว่าพระพุทธภูมิจักสำเร็จได้ ต้องอาศัยอธิฐานธรรมเป็นสำคัญ เหตุนั้นพระโพธิสัตว์เจ้าทั้งปวงจึงพยายามสร้างสม อบรมพระอธิฐานธรรมให้มากมูลเพิ่มพูน ให้ถึงความแก่กล้ายิ่งขึ้นไปในทุก ๆ ชาติที่เกิด ไม่ว่าจะได้เกิดในชาติไหน และเสวยพระชาติเป็นอะไรก็ตามก็ย่อมพยายามสร้างความมั่นคงตั้งมั่นแห่งดวงจิตเพื่อให้ศักดิ์สิทธิ์สัมฤทธิ์ผลตามความมุ่งมาด ถ้ายังขาดอยู่ไม่เต็มบริบูรณ์ ก็เพียรเพิ่มพูนให้ใหญ่ใหญ่ภาพยิ่ง ๆ ขึ้นไปมีใจแน่วแน่ตั้งมั่นในสิ่งนั้น มิได้หวั่นไหวโยกคลอนเลยแม้แต่น้อย ถึงใครจะคอยขู่คำรามเข่นฆ่าให้อาตมยวุ่นชีวิต ก็ไม่ละอธิฐานจิตสมาทานในกาลไหนๆ”^{๕๒}

(๖) ปริสัญญูตา คือ รู้จักชุมชน คือ รู้จักกลุ่มบุคคล รู้จักหมู่คณะ รู้จักชุมชน และรู้จักที่ประชุม รู้กิจที่ว่าจะประพฤติดต่อชุมชนนั้นๆ แม้ว่าพระเจ้าเนมิราชเป็นพระราชบิดาแต่พระองค์ก็มีได้ทรงถือว่าพระองค์ทรงอยู่เหนือกว่าบุคคลอื่นๆ เพราะพระองค์ทรงเข้าพระทัยว่าบุคคลเกิดมาล้วนต้องการความสุข และความเสมอภาคกัน

(๗) บุคคลปโรปริญญูตา คือ รู้จักบุคคล ความรู้จักบุคคล คือ ความแตกต่างแห่งบุคคลว่ามีอริยาศัย มีความสามารถ มีคุณธรรม เป็นต้น การที่พระเจ้าเนมิราชทรงนำหลักธรรมข้อนี้มาปฏิบัติเนื่องด้วยพระองค์ทรงเล็งเห็นว่า การรู้จักวางตน การคบหาสมาคม การรู้จักเวลา รู้จักบุคคล เป็นต้น จะทำให้พระองค์เข้าใจหลักในการปกครอง และสามารถเข้าใจตนเองและผู้อื่นได้ดี หมายถึงคุณธรรมที่นำไปสู่การเป็นพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ ให้เป็นไปตามความต้องการของตนได้ เป้าหมายสูงสุดทางพระศาสนานี้เป็นการมุ่งถึงการบรรลุธรรมโดยการบำเพ็ญหรือการสั่งสมบารมี

^{๕๒} พระเทพมุนี (วิลาส ญาณวโร), ศาสตราจารย์ด้านการเป็นพระพุทธเจ้า, (กรุงเทพมหานคร : สารมวลชน, (ม.ป.ป.), หน้า ๖๔.

สรุปได้ว่า ธรรมของสัตบุรุษ คือ หลักธรรมที่สนับสนุนฐานบารมีธรรมได้อย่างสมบูรณ์ เรียกสัพปุริสธรรมมี ๗ อย่าง ได้แก่ (๑) รัชมัญญตา ความเป็นผู้รู้จักเหตุ เช่น รู้จักว่า สิ่งนี้เป็นเหตุแห่งความสุข สิ่งนี้เป็นเหตุแห่งความทุกข์ (๒) อุตถัญญตา ความเป็นผู้รู้จักผล เช่น รู้จักว่า สุขเป็นผลแห่งเหตุอันนี้ ทุกข์เป็นผลแห่งเหตุอันนั้น (๓) อุตตัญญตา ความเป็นผู้รู้จักตนว่า เราว่า โดยชาติตระกูลยศศักดิ์สมบัติบริวารความรู้ และคุณธรรมเพียงเท่านี้ ๆ แล้ว ประพฤติตนให้เป็นอยู่อย่างไร (๔) มัตตัญญตา ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภคแต่พอควร (๕) กาลัญญตา ความเป็นผู้รู้จักกาลเวลาอันสมควรในอันประกอบกิจนั้น ๆ (๖) ปริสัจญตา ความเป็นผู้รู้จักประชุมชนนั้น ๆ ว่าหมั่นเมื่อเข้าไปหาจะต้องทำกิจอย่างนี้ จะต้องพูดอย่างนี้ เป็นต้น (๗) ปุคคัลปโรปรัญญตา ความเป็นผู้รู้จักเลือกบุคคลว่า ผู้นี้เป็นคนดีควรคบ ผู้นี้เป็นคนไม่ดี ไม่ควรคบ เป็นต้น เนื่องด้วยสัพปุริสธรรม แปลว่า ธรรมของสัตบุรุษ สัตบุรุษได้แก่คนที่มีความประพฤติดี ประพฤติชอบเห็นชอบ ระวังจากบาปอกุศล ไม่เบียดเบียนตนและผู้อื่น

อีกนัยหนึ่งกล่าวคือสัพปุริสธรรมอีก ๗ อย่าง (๑) สัตบุรุษประกอบด้วยธรรม ๗ ประการ คือ มีศรัทธา มีความละเอียดรอบาปมีความกลัวบาป เป็นคนได้ยินได้ฟังมากเป็นคนมีความเพียรเป็นคนมีสติมั่นคง เป็นคนมีปัญญา (๒) จะปรึกษาสิ่งใดกับใครๆ ก็ไม่ปรึกษาเพื่อจะเบียดเบียนตนและผู้อื่น (๓) จะคิดสิ่งใดก็ไม่คิดเพื่อจะเบียดเบียนตนและผู้อื่น (๔) จะพูดสิ่งใดก็ไม่พูดเพื่อจะเบียดเบียนตนและผู้อื่น (๕) จะทำสิ่งใด ก็ไม่ทำเพื่อจะเบียดเบียนตนและผู้อื่น (๖) มีความเห็นชอบ มีเห็นว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น (๗) ให้ทานโดยเคารพ คือ อ้อเพื่อแก่ของที่ตัวให้ และผู้รับทานนั้น ไม่ทำอาการดูทิ้งเสีย (๘) สัตบุรุษจะคิดจะทำจะพูดอะไร ไม่เป็นไปเพื่อจะเบียดเบียนตนและผู้อื่นถูกต้องตามทำนองคลองธรรม เว้นจากอกุศลทุจริตทั้งปวง ประพฤติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่เพื่อน หวังความสุขความเจริญแก่ผู้อื่นการให้ทานด้วยความเคารพนั้นพิจารณาเห็นว่าของนั้นจะเป็นประโยชน์แก่ผู้รับ จะให้ของเสมอด้วยตนบริโภคหรือยิ่งกว่าก็ตาม ไม่ทำการดูทิ้งให้หรือขวางให้

๔.๑.๓ ทศพิชราชธรรม ๑๐ หลักทศพิชราชธรรม ๑๐ ในพระพุทธศาสนาประกอบไปด้วย ๑๐ ประการ คือ ทาน ศีล บริจาค อาชวะ มัททวะ ตบะ อักโกธะ อวิหิงสา ขันติ อวิโรธนะ ดังที่พระเจ้าทรงนำมาใช้ในการบำเพ็ญอธิฐานธรรมบารมี^{๕๓} คือ

(๑) ทาน พระเจ้านมิตราชทรงบริจาคทานอยู่เป็นประจำหลังจากที่พระองค์ทรงขึ้นครองราชย์ ได้ถวายทานแก่พระภิกษุสงฆ์และประชาชนทั่วไปมิได้แยกชั้นวรรณะประการใด ทำให้พระองค์เป็นที่รักของผู้คนทั้งหลาย เมื่อใดพระเจ้านมิตราชผู้เป็นบัณฑิต เป็นพระราชา ผู้ปราบอริ

^{๕๓} วิรัช ภิรพันธุ์เมธี, พุทธปรัชญาการปกครอง, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๘๑.

ราชศัตรู มีพระประสงค์ด้วยกุศล ทรงบริจาทาน แก่ชาววิเทหะทั้งปวง เมื่อนั้นบุคคลผู้ฉลาดก็ย่อมเกิดขึ้นในโลก ความเกิดขึ้นของท่านเหล่านั้น นำอัสจรรย์หนอการประพฤติกฎีปฏิบัติธรรมด้วยการทำใจหยุดใจนิ่ง เป็นหัวใจของการสร้างบารมี เพราะการสร้างบารมีของมนุษยชาติทั้งหลาย จดมุ่งหมายสูงสุด คือ การได้เข้าถึงความเป็นพระอริยเจ้ากระทั่งเข้าสู่อายตตนิพพาน

(๒) ศีล การปฏิบัติของพระเจ้าเนมิราช กล่าวคือทรงรักษาศีล หรือการที่ทรงตั้งสังวร รักษาพระอาการ กาย วาจา ให้สะอาดปราศจากโทษอันควรครหา พระองค์ทรงมีพระราชศรัทธาในบรรพพุทธานุศาสนเป็นอย่างยิ่ง ได้เสด็จออกทรงผนวช เพื่อทรงศึกษาและปฏิบัติ พระธรรมวินัย อุทิศพระราชกุศลพระราชทานแก่ปวงชน พระเจ้าเนมิราชทรงยินดีในการให้ทานเป็นชีวิตจิตใจ พระองค์โปรดให้สร้างโรงทาน ๕ แห่ง ที่ประตูเมือง ๔ แห่ง คือ ประตูทางด้านทิศตะวันออก ทิศตะวันตก ทิศเหนือ ทิศใต้ และในเมืองอีก ๑ แห่ง ทรงพระราชทานทรัพย์ที่โรงทานแห่งละ ๑๐๐,๐๐๐ กหาปณะ ทุกๆ วันไม่เคยขาด ทรงบำเพ็ญบุญกุศลเป็นนิตย์ สมาทานอุโบสถทุกวันปักษ์ ข้างขึ้นและข้างแรม อีกทั้งทรงชักชวนมหาชนในการบำเพ็ญบุญ มีการให้ทาน เป็นต้น ทรงแสดงธรรมชี้หนทางสวรรค์ ให้รักบุญกลัวบาป กล่าวการไปบังเกิดในอบายภูมิ มหาชนต่างตั้งอยู่ในโอวาทของพระองค์ พากันบำเพ็ญบุญกุศลอย่างเต็มที่ เมื่อจุติจากอภัพณันแล้ว ได้ไปบังเกิดในเทวโลก

(๓) บริจาค การพระองค์ทรงพระราชบริจาทไทยธรรม หรือสิ่งของที่พระราชทานให้เป็นประโยชน์ทั้งแก่พระราชวงศานุวงศ์ และทูลข้าละอองธุลีพระบาท ตามฐานะที่ราชการฉลองพระเดชพระคุณ รวมทั้งพระราชทานแก่ประชาชนผู้ยากไร้ได้อาศัยเลี้ยงชีวิต ด้วยที่พระเจ้าเนมิราชทรงบริจาคอยู่เป็นนิตย์ ทำให้ชื่อเสียงเกียรติคุณของพระเจ้าเนมิราชแผ่จรจายไปทั่วทั้งชมพูทวีป ใครได้ยืมชื่อของพระองค์ จะเกิดปีติขนลุกชูชัน ต่างก็มีความปลื้มปีติว่า ชื่อนี้เป็นสิริมงคลจริงหนอ เป็นชื่อของบุคคลที่ชักชวนเพื่อนมนุษย์ให้ทำแต่คุณงามความดี บ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุข ปราศจากคนภัยคนพาล พระองค์ทรงเป็นยิ่งกว่าพระราชของค์ใดๆ ในวงศ์ตระกูล ทำให้สมัยนั้นไม่มีการทูลริศคอร์ปชัน เนื่องจากทุกคนประพฤติดูอยู่ในศีล ๕ กันหมด ละโลกไปแล้วจึงมีสุคติโลกสวรรค์เป็นที่ไปเป็นอย่างดี อนุโมทนาเถาเป็นเครื่องกล่าวสรรเสริญพระคุณของพระเจ้าเนมิราชได้แผ่ไปทั่ว อีกทั้งลือเลื่องไปถึงสวรรค์ทุกชั้นฟ้า

(๔) อาชวะ ความซื่อตรง กล่าวคือ ทรงมีพระราชอัธยาศัย อันประกอบด้วยความซื่อตรง ดำรงในสัตย์สุจริต ซื่อตรงต่อพระราชสัมพันธมิตรและพระราชวงศ ข้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งปวง ไม่ทรงคิดลวง ประทุษร้ายโดยอุบายผิยยุติธรรม

(๕) มัททวะ หมายถึง ความอ่อนโยน ทรงมีพระราชอัธยาศัยอ่อนโยน ไม่คือดั่งถือพระองค์แม้มีผู้ตักเตือนในบางอย่าง ด้วยความมีเหตุผลก็จะทรงพิจารณาโดยถี่ถ้วน ถ้าถูกต้องก็ชอบ

ก็ทรงอนุโมทนา และปฏิบัติตาม ทรงสัสมาคารวะอ่อนน้อมแก่ท่านผู้เจริญโดยวัยและโดยคุณ ไม่ทรงดูหมิ่น

(๖) ตบะ พระองค์ทรงมีความเพียร ทรงสมาทานกุศลวัตร ด้วยการเอาพระราชหฤทัยใส่ ในการปกครองพระราชอาณาเขต และประชาชนให้มีความสุขปราศจากภัยอันตราย ตลอดถึงการที่ ทรงมีพระอุตสาหะอันแรงกล้าในกุศลสมาทาน ระวังบาปที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น และเพื่อจะกำจัด บาปกุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้เสื่อมสูญไป พระเจ้าเนมิราชทรงสมาทานอุโบสถศีล ในวันอุโบสถ ๑๕ คำ ทรงสวมชุดขาวบ่งบอกถึงความบริสุทธิ์ ครั้นเมื่อคราวทรงบรรทมเมื่อถึงปัจฉิมยามพระองค์ทรง ตื่นขึ้นมาทรงกังขาว่า การที่เราให้ท่านแก่ประชาชนและรักษาศีลมาโดยตลอด ผลระหว่างการให้ ท่านกับผลแห่งการประพฤติพรหมจรรย์อย่างไหนจะมีานิสงส์มากกว่ากัน พระองค์ไม่สามารถตัด ความกังขาของพระองค์เองได้ พระองค์ทรงไม่ละความพยายามที่จะไขข้อข้องใจ สุดท้ายพระองค์ ก็ทรงพบผู้ที่ไขข้อข้องใจนั้นในที่สุด กล่าวคือ พระอินทร์ได้ทรงทราบถึงความกังขาในพระทัยของ พระเจ้าเนมิราช จึงเสด็จจากดาวดึงส์ลงมาปรากฏเฉพาะพระพักตร์ พระอินทร์ตรัสกับพระองค์ว่า "หม่อมฉันมาเพื่อแก้ข้อสงสัยที่ทรงมีพระประสงค์จะทราบว่าจะระหว่างท่านกับการประพฤติ พรหมจรรย์สิ่งใดจะเป็นกุศลยิ่งกว่ากันหม่อมฉันขอทูลให้ทราบว่า บุคคลได้เกิดในตระกูลกษัตริย์ นั้นก็เพราะประพฤติพรหมจรรย์ในชั้นต่ำ บุคคลได้เกิดในเทวโลก เพราะได้ประพฤติพรหมจรรย์ ขึ้นกลางบุคคลจะถึงความบริสุทธิ์ ก็เพราะประพฤติพรหมจรรย์ขึ้นสูงสุดการเป็นพรหมนั้น เป็นได้ ยากลำบากยิ่ง ผู้จะประพฤติพรหมจรรย์จะต้องเว้นจากวิถีชีวิตอย่างมนุษย์ ปุถุชน ต้องไม่มีเหี้ย เรือนต้องบำเพ็ญธรรมสม่ำเสมอ ดังนั้น การประพฤติพรหมจรรย์จึงทำได้ยากยิ่งกว่าการบริจาทาน และได้กุศลมากยิ่งขึ้นกว่าหลายเท่าตัว บรรดากษัตริย์ทั้งหลายมักบริจาทานกันเป็นการใหญ่แต่ก็ไม่สามารถจะล่วงพ้น จากกิเลสไปได้ แม้จะได้ไปเกิดในที่อันมีแต่ความสนุก ความบันเทิงรื่นรมย์ แต่ก็ เปรียบไม่ได้กับความสุขอันเกิดจาก ความสงบอันวิเวก อันจะได้มาก็ด้วยการประพฤติ พรหมจรรย์ เท่านั้น

(๗) อักโกธะ พระองค์ไม่ทรงถือโกรธ ทรงมีพระกริยาที่ไม่โกรธโดยวิสัย มิใช่เหตุที่ ควรโกรธ แม้มีเหตุที่ให้ทรงพระพิโรธ แต่ทรงข่มเสียให้อันตรธานสงบระงับไป ด้วยทรงมีพระ เมตตาอยู่เสมอ ไม่ทรงปรารณาจะก่อภัย ก่อเวรแก่ผู้ใด

(๘) อวิหิงสา พระองค์มิได้มีความเบียดเบียนด้วยทรงมีพระราชกรุณา ไม่ทรงปรารณา จะก่อทุกข์แก่ผู้ใดแม้กระทั่งสัตว์ ไม่ทรงเบียดเบียนพระราชวงศ์ ข้าทูลละอองธุลีพระบาท และ อาณาประชาราษฎร์ ให้ลำบากด้วยเหตุอันไม่ควรกระทำ

(๙) ขันติ พระองค์ทรงมีความอดทน ทรงมีพระราชหฤทัยดำรงมั่นในขันติ มีความ อดทนต่อสิ่งที่ควรอดทน เช่น อดทนต่อทุกข์ อดทนต่อเวทนาอันเกิดขึ้นในพระกาย และทรงมี

พระขันติเมตตากุณนาธิคุณ งดโทษผู้มีความประมาท กระทำผิดล่วงพระอาญา และควรจะลงราชทัณฑ์ แต่ที่ทรงระงับด้วยความอดทนไว้ได้ และอดทนต่อการถูกเหยียดหยามและทรงอดทนอย่างหนักเพื่อปรารภนาที่จะเป็นพระพุทธเจ้า

(๑๐) อวิโรธนะ พระองค์ทรงมีความเที่ยงธรรม ทรงรักษาความยุติธรรมไม่ให้แปรผันจากสิ่งที่ตรง และดำรงพระอาการไม่ยินดี ยินร้าย ต่ออำนาจคติทั้งปวง หรืออีกนัยหนึ่ง คือความไม่ประพฤติดิฉันในชาติดิยราชประเพณี ทรงดำรงอยู่ในพระราชจริยาวัตรของพระมหากษัตริย์อย่างแท้จริง^{๕๔}

๔.๑.๔ อิทธิบาท ๔

อิทธิบาทในพระพุทธศาสนาประกอบไปด้วย ๔ ประการ ได้แก่ ๑) ฉันทะ (ความพอใจ) ๒) วิริยะ (ความเพียร) ๓) จิตตะ (ความเอาใจใส่) และ ๔) วิมังสา (ไตร่ตรองค้นคว้าในสิ่งนั้นๆ)^{๕๕} ดังที่พระเจ้าเนมิราชทรงปฏิบัติตามหลักอิทธิบาท ๔ มีองค์ประกอบที่สำคัญของหลักธรรม ๔ ประการ ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา ดังมีรายละเอียด ดังนี้

(๑) ฉันทะ (ความพอใจ)

พระเจ้าเนมิราชทรงรู้สึกพอใจเป็นอย่างยิ่งที่พระองค์ได้บำเพ็ญบารมีในพระชาติพระโพธิสัตว์ของพระองค์เพื่อปรารภนาที่จะเป็นพระพุทธเจ้าสืบไปนั้น เพราะพระองค์ทรงเห็นความทุกข์ยากในนรกและสวรรค์ ทั้งการดำเนินชีวิตที่เต็มไปด้วยความทุกข์ ทุกข์มากทั้งกายใจ แม้จะมีทรัพย์สินเงินทองมากมายก็ได้ทำให้ตนพ้นจากความทุกข์ไปได้เลย พระองค์จึงต้องแสวงหาความพ้นทุกข์ด้วยตัวของพระองค์เอง คือ การบำเพ็ญอุชิฐานบารมีธรรม ตามหลักของพระพุทธศาสนาแล้วคำว่า ฉันทะ แปลว่า ความพอใจ ได้แก่ ความมีใจรักใคร่สิ่งที่ทำ และพอใจใฝ่รักในจุดหมายของสิ่งที่ทำนั้น อยากทำสิ่งนั้นๆ ให้สำเร็จ อยากให้งานนั้นหรือสิ่งนั้นบรรลุค่าต่างๆ ว่ารักงานและรักจุดหมายของงาน พุคให้ลึกลงไปในทางธรรมว่าความรักความใฝ่ใจปรารภนาต่อ ภาวะดีงามเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ของสิ่งนั้นๆ ของงานนั้น อยากทำให้สำเร็จผลตามจุดหมายที่ดีงามนั้น เมื่อเห็นสิ่งนั้น หรืองานนั้นกำลังเดินหน้าไปสู่จุดหมาย ก็เกิดปกติเป็น ความเฝือกอ้อมใจ ครั้นสิ่งหรืองานที่ทำนั้นบรรลุจุดหมายก็รับโสมนัสเป็นความล้าชื่นใจที่พร้อม ด้วยความรู้สึกโปรงโล่ง ผ่องใส เบิกบาน แผลออกไปเป็นอิสระไร้ขอบเขต ถ้าสามารถปลูกเร้าฉันทะให้เกิดอย่างรงกล้า เกิดความรักในคุณค่าความดีงามความสมบูรณ์ของสิ่งนั้นหรือจุดหมายนั้นอย่างเต็มที่แล้ว คนก็จะทุ่มเทชีวิตและจิตใจอุทิศให้แก่งานนั้นเมื่อรักแท้ก็มอบใจให้อาจถึงขนาดยอมสละชีวิตเพื่อสิ่งนั้นได้เมื่อมี

^{๕๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๑๐.

^{๕๕} ศ. ม. (ไทย) ๑๕/๘๒๐/๓๘๓-๓๘๔.

ฉันทะ นำแล้วก็ต้องการทำสิ่งนั้นให้ดีที่สุดให้สำเร็จผลอย่างดีที่สุดของสิ่งนั้นของงานนั้น ไม่หวั่นพะวงกับสิ่งล่อเร้าหรือผลตอบแทนทั้งหลาย จิตใจก็มุ่งมั่นแน่วแน่นิ่งในการดำเนินสู่จุดหมาย เดินเรียบ สม่ำเสมอ ไม่ซำบ ไม่ส่าย ฉันทสมาธิ จึงเกิดขึ้นโดยนัยนี้ และพร้อมกับปธานสังขาร คือ ความเพียร สร้างสรรค์ย่อมเกิดควบคู่มาด้วย

(๒) วิริยะ (ความเพียร)

พระเจ้าเนมิราชทรงเป็นพระโพธิสัตว์ที่ทรงบำเพ็ญเพียรภาวนามาได้ขาด การให้ทาน รักษาศีล และประกอบกิจการงานของพระองค์มิได้ขาดตกบกพร่อง ด้วยความขยันและอดทนที่จะเกื้อกูลข้าราชการบริพารจึงพระองค์ให้อยู่เย็นเป็นสุข ดังนั้นคำว่า วิริยะ แปลว่าความอาหาญแกล้วกล้าบากบั่น แม้จะมีอุปสรรคมาก หรืออาจใช้เวลาเท่านั้นปีเท่านั้น เดือนเขาก็ไม่ทอดทิ้ง กลับเห็นเป็นสิ่งที่ท้าทายที่เขาจะเอาชนะให้ได้ ทำให้สำเร็จ คนที่มีความเพียร เท่ากับมีแรงหนุน เวลาทำงานหรือปฏิบัติธรรมก็ตาม จิตใจจะแน่วแน่นิ่ง พุ่งตรงต่อจุดหมาย สมาธิก็เกิดขึ้นได้เรียกว่าเป็นวิริยสมาธิ พร้อมทั้งมีปธานสังขาร คือ ความเพียรสร้างสรรค์เข้าประกอบคู่ไปด้วยกัน

(๓) จิตตะ (ความเอาใจใส่)

พระเจ้าเนมิราชนอกจากความพอใจ ความขยันอดทนในการบำเพ็ญบารมีธรรมแล้ว พระองค์ยังมีความคิดที่จะใส่ใจในสิ่งที่พระองค์ได้ประพฤติปฏิบัตินั้นให้ถึงความสำเร็จตามที่พระองค์ทรงปรารถนาไว้ คือ การได้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต คำว่าจิตตะ แปลว่า ความคิดจดจ่อ หรือเอาใจฝักใฝ่ ได้แก่ ความมีจิตผูกพันจดจ่อเฝ้าคิดเรื่องนั้นใจอยู่กับงานนั้น ไม่ปล่อย ไม่ห่างไปไหน ถ้าจิตตะเป็นไปอย่างแรงกล้าในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรืองานอย่างใด อย่างหนึ่ง คนผู้นั้นจะไม่สนใจไม่รับรู้เรื่องอื่นๆ ใครพูดอะไรเรื่องอื่นๆ ไม่สนใจ แต่ถ้าพูดเรื่องงานนั้นจะสนใจเป็นพิเศษทันทีบางทีจัดทำเรื่องนั้น งานนั้นขลุกขจวนอยู่ได้ทั้งวันทั้งคืนไม่เอาใจใส่ร่างกาย การแต่งเนื้อแต่งตัวอะไรเกิดขึ้นก็ไม่สนใจ เรื่องอื่นเกิดขึ้นใกล้ๆ บางทีก็ไม่รู้ทำงานลืมวันลืมคืน ลืมกินลืมนอน ความมีใจฝักใฝ่ เช่นนี้ย่อมนำไปสู่สมาธิเกิดขึ้น จิตจะแน่วแน่นิ่ง แนบสนิทในกิจที่ทำมีกำลังมากเฉพาะสำหรับกิจนั้น เรียกว่าเป็นจิตตสมาธิพร้อมกันนั้นก็เกิดปธานสังขาร คือ ความเพียรสร้างสรรค์ ร่วมสนับสนุนไปด้วย

(๔) วิมังสา (ความไตร่ตรอง)

พระเจ้าเนมิราชทรงใคร่ครวญในการบำเพ็ญบารมีของพระองค์อยู่เป็นประจำ เพื่อมิให้หลงทางในการปฏิบัติ โดยการเจริญบารมีธรรมของพระองค์นั้นทรงใช้ปัญญา และ ความรู้ของพระองค์อันเกิดจากการปฏิบัติธรรม ทำให้พระองค์รู้และเข้าใจในหลักธรรมจนสามารถนำเอามาใช้ในการดำเนินชีวิตของพระองค์ คำว่าวิมังสา แปลว่า ความสอบสวนไตร่ตรอง ได้แก่ การใช้ปัญญาพิจารณาหมั่น ใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อน เกินเลย บกพร่องหรือ

จัดข้อ เป็นต้น ในกิจที่ทำ รู้จักทดลองและคิดค้นหาทางแก้ไขปรับปรุง ข้อนี้เป็นการใช้ปัญญา ชักนำสมาธิซึ่งจะเห็นได้ไม่ยากคนมีวิมังสาเป็นพวกชอบคิด ค้นหาเหตุผล ชอบสอบสวนทดลอง เมื่อทำอะไร ก็คิดพิจารณาทดสอบไป เช่น คิดว่าผลนี้เกิดจากสาเหตุอะไร ทำไมจึงเป็นอย่างนี้ ผลคราวนี้เกิดจากปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบเหล่านี้เท่านั้นลองเปลี่ยนองค์ประกอบนั้นแล้วไม่เกิดผล อย่างที่คาดหมายเป็นเพราะอะไรจะแก้ไขที่จุดไหน ฯลฯ เป็นเหตุให้จิตแน่วแน่แล่นดังไปกับเรื่องที่พิจารณาไม่ฟุ้งซ่านไม่วอกแวกและมีกำลังเรียกว่าวิมังสาสมาธิซึ่งจะมีประธานสังขาร คือ ความเพียร สร้างสรรค์ เกิดมาด้วย เช่นเดียวกับสมาธิข้ออื่นๆ^{๕๖}

๔.๑.๕ พรหมวิหาร ๔

พรหมวิหารธรรม คือ ธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐ หรือผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่กว้างขวาง ประดุจพระพรหม^{๕๗} ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ส่งผลให้พระเจ้าเนมิราชตั้งใจมั่น ประกอบกรรมดี บริจาคทานรักษาศีลเพื่อให้ได้ไปเกิดในเทวโลกได้รับความสุขสบายรื่นรมย์ในทิพย์วิมานพระราชานามิราช ทรงครองแผ่นดินสืบต่อมาด้วยความเป็นธรรมทรงตั้งพระทัยรักษาศีลและบริจาคทานโดยสม่ำเสมอ มิได้ขาด วันหนึ่งเมื่อทอดพระเนตรเห็นเส้นพระเกศาหองอกขาวก็สลดพระทัยในสังขารทรงดำริที่จะ ออกบวชเพื่อประพาสพรหมจรรย์ จึงตรัสเรียก พระโอรสสมาเฝ้าและทรงมอบราชสมบัติแก่พระราชโอรส หลังจากนั้นพระราชานามิราชก็ออกผนวชเจริญพรหมวิหารได้สำเร็จบรรลुธรรม ดังนั้นเพื่อให้เกิดความเข้าใจในหลักพรหมวิหารธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาและนักวิชาการทางศาสนา ดังนี้

เนื่องด้วยพระเจ้าเนมิราชเป็นกษัตริย์ที่มีคุณธรรมและจริยธรรมและมีพรหมวิหารธรรม ในการดูแลความทุกข์สุขของราษฎรทั้งหลายของพระองค์ เมื่อพระองค์มีใจใฝ่ในธรรมของพระพุทธศาสนา จึงทำให้พระองค์ได้ศึกษาและปฏิบัติและธรรมที่พระองค์ทรงนำมาใช้และเกิดการ บรรลุธรรมขึ้น คือ พรหมวิหารธรรม^{๕๘} ประกอบด้วย (๑) เมตตา หมายถึง ความปรารถนาให้ผู้อื่นได้รับสุข (๒) กรุณา หมายถึง ความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ (๓) มุทิตา หมายถึง ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี (๔) อุเบกขา หมายถึง การรู้จักวางเฉย ตามความหมายของพรหมวิหาร ๔ แปลว่า ธรรมของพรหมหรือของท่านผู้เป็นใหญ่ พรหมวิหารเป็นหลักธรรมสำหรับทุกคน เป็นหลักธรรมประจำ

^{๕๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๘๔๒ – ๘๔๔.

^{๕๗} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๓/๑๐๗.

^{๕๘} เสถียร โพธิ์นันทะ, **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ ภาค ๑-๒**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๑๒.

ใจที่จะช่วยให้เราดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างประเสริฐและบริสุทธิ์ หลักธรรมนี้ได้แก่ พรหมวิหาร ๔ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑. เมตตา หมายถึง ความปรารถนาให้ผู้อื่นได้รับความสุข ความสุขเป็นสิ่งที่ทุกคนปรารถนา ความสุขเกิดขึ้นได้ทั้งกายและใจ ความสุขของภุคค์ ๔ อันได้แก่ ความสุขเกิดจากการมีทรัพย์ ความสุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์ ความสุขเกิดจากการไม่เป็นหนี้ และความสุขเกิดจากการทำงานที่ปราศจากโทษ เป็นต้น

๒. กรุณา หมายถึง ความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ ความทุกข์ คือ สิ่งที่เข้ามาเบียดเบียนให้เกิดความไม่สบายกายไม่สบายใจ และเกิดขึ้นจากปัจจัยหลายประการด้วยกัน พระพุทธองค์ทรงสรุปไว้ว่าความทุกข์มี ๒ กลุ่มใหญ่ๆ ดังนี้

๒.๑ ทุกข์ประจำหรือทุกข์โดยสภาวะ เป็นสิ่งที่มีชีวิตจะต้องประสบ อันเกิดจากเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติ อันได้แก่ การเกิด ความแก่และความตาย สิ่งมีชีวิตทั้งหลายที่เกิดมาในโลกจะต้องประสบกับการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งรวมเรียกว่า กายิกทุกข์

๒.๒ ทุกข์จรหรือทุกข์ทางใจ อันเป็นความทุกข์ที่เกิดจากสาเหตุที่อยู่นอกตัวเรา เมื่อปรารถนาแล้วไม่สมหวังก็เป็นทุกข์ การประสบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์การพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก ก็เป็นทุกข์ รวมเรียกว่า เจตสิกทุกข์

๓. มุทิตา หมายถึง ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี คำว่า "ดี" ในที่นี้ หมายถึง การมีความสุขหรือมีความสุขเจริญก้าวหน้า ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดีจึงหมายถึง ความปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข ความเจริญก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้น ไม่มีจิตใจอิจฉาริษยา

๔. อุเบกขา หมายถึง การรู้จักวางเฉย หมายถึง การวางใจเป็นกลางเพราะพิจารณาเห็นว่าใครทำดียอมได้ดี ตามกฎแห่งกรรม ใครทำสิ่งใดไว้สิ่งนั้นย่อมตอบสนองคืนบุคคลผู้กระทำ เมื่อเราเห็นใครได้รับผลกรรมในทางที่เป็นโทษเราก็ไม่ควรดีใจหรือคิดซ้ำเติมเขาในเรื่องที่เกิดขึ้น เราควรมีความปรารถนาดี คือพยายามช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ในลักษณะที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม

หากกล่าวถึงสังคมไทยปัจจุบันนี้ที่ถือว่าเป็นสังคมที่มีเมตตากรุณาต่อกัน มีความยินดีและปรารถนาที่ดีต่อกัน แม้ว่าบางทีเมื่อไม่สามารถช่วยเหลือกันได้ก็ยังมีความน้ำใจเป็นกำลังใจที่ดีให้กันได้ เพราะสังคมไทยเป็นสังคมที่มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความรักและเข้าใจกันและกันเป็นอย่างดี และที่สำคัญสังคมไทยเป็นสังคมที่แสดงความรักต่อกัน คือ ลูกแสดงความรักต่อพ่อแม่ พ่อแม่ก็มีความรักต่อลูก เพื่อนมีความรักต่อเพื่อน แม้แต่สัตว์เดรัจฉานก็มีความรัก ความเมตตากรุณาต่อกัน ทำให้การอยู่ร่วมกันในสังคมมีความสุข ดังนั้นพระเจ้าเนมิราชก็เป็นพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่งที่มีเมตตากรุณาต่อสัตว์ทั้งหลายมีการบริจาคให้ทาน เป็นต้น ฉะนั้นเมตตาไม่ใช่เป็นเรื่องเฉพาะ

ผู้ใหญ่ที่จะฟังมีต่อเด็กเท่านั้น แต่เป็นเรื่องของทุกคน คือมนุษย์ต่อมนุษย์ และมนุษย์ต่อสัตว์ หรือ การปฏิบัติต่อกันภายใต้หลักพรหมวิหารที่ถือเสมือนว่าเป็นเพื่อนร่วมโลก^{๕๕} พระเจ้าเนมิราชเมื่อ คัดสินพระทัยผนวชแล้ว ทรงหมั่นเจริญสมาธิภาวนาไม่ได้ขาด ท่านได้เจริญพรหมวิหาร ๔ ตลอด ๘๔,๐๐๐ ปี และได้ไปบังเกิดในพรหมโลก แม้พระราชโอรสของพระเจ้ามณฑลเทวราช เมื่อเห็นผม หงอกบนศีรษะแล้ว ก็ทรงผนวชตามพระบิดา เช่นเดียวกัน เป็นผู้มีพรหมโลกเป็นที่ไปในเบื้องหน้า ประเพณีอันดีงามนี้ได้สืบทอดกันมายาวนานไม่ใช่เพียง ๕ หรือ ๑๐ พระองค์เท่านั้น แต่สืบทอดกัน มาตามลำดับนับได้ ๘๔,๐๐๐ พระองค์ นอกจาก ๒ องค์สุดท้ายเท่านั้น นอกนั้นทุกองค์ ต่างอาศัย เหตุที่ผมหงอกเป็นเครื่องเจริญมรณานุสติกันทั้งนั้น โดยคัดสินพระทัยสละราชสมบัติ และออก ผนวชในพระราชอุทยานอัมพวันนั้น ครั้นละโลกต่างไปสู่พรหมโลกทุกพระองค์

๔.๑.๖ อริยฐานธรรม ๔

เรื่องการตั้งใจมั่น มุ่งหวังความสำเร็จ ซึ่งได้ตั้งใจอธิษฐานว่าจะตั้งใจปฏิบัติธรรมและ บำเพ็ญบารมีที่เรียกว่า อริยฐานธรรม ๔^{๕๖} คือ ธรรมที่เป็นที่มั่นธรรมที่เป็นฐานอันมั่นคงของบุคคล ธรรมที่ควรใช้เป็นที่ยึดมั่นตน เพื่อให้สามารถยึดเอาผลสำเร็จอันเป็นที่หมายไว้ได้โดยไม่เกิด ความสำคัญตนผิดและไม่เกิดสิ่งมัวหมองหมักหมมทับถมตนดังที่พระเจ้าเนมิราชนำมาใช้กับ พระองค์ในการอธิษฐานบารมีอริยฐานธรรม ๔ ประกอบไปด้วย (๑) ปัญญาธิฐาน (๒) สัจจะธิฐาน (๓) จาคาธิฐาน (๔) อุปสมาธิฐาน

การอธิษฐานพระพุทธเจ้าก็สอนไว้ว่า ถ้าจะอธิษฐานก็ควรจะอธิษฐาน ๔ อย่าง ตั้งไว้ใน ใจ ขอให้ธรรมเหล่านี้ มีอยู่ในใจของเรา คือ

(๑) ปัญญา อธิษฐานต้องการให้มีปัญญา ขอให้เราตั้งใจมั่นว่าจะแสวงหาปัญญา ปัญญา เป็นแสงสว่างของใจ ทำให้ใจเราสว่าง

(๒) สัจจะ ให้อธิษฐานในเรื่องสัจจะ ให้เป็นคนมีสัจจะ จะทำอะไรก็ทำจริง พูดจริงและ ทำจริง บางทีท่านเอนามาค่อกันว่า สัจจาธิฐานตั้งสัจจะไว้ว่าจะเว้นอย่างนั้นให้ได้จะทำสิ่งนี้ให้ได้ เรียก ว่าสัจจาธิฐาน เช่นตั้งสัจจาธิฐานว่าปีใหม่นี้จะไม่โกรธ หรือจะให้จิตกระเพื่อมน้อยที่สุด ให้จิตโกรธน้อยที่สุด และก็พยายามรักษาสัจจาธิฐานอันนั้นเอาไว้ ตั้งสัจจะเอาไว้ อาจจะคุยกับคน อื่นบ้างก็ได้ เพื่อจะได้ละลาย เพราะเราพูดกับเขาไว้แล้วว่าเราจะไม่โกรธ ถ้าเพื่อเกิดโกรธขึ้นมาจะ

^{๕๕} พระเทพเวที(ประยูร ธมฺมปญฺโญ), มหาวิทยาลัยกัลยาณวิทย์ทางพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๗๐.

^{๕๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๖), หน้า ๑๕๔.

ได้ละอาย ถ้าตั้งสัจจะไว้กับตัวเองก็ดีเหมือนกัน แต่มันอาจจะกลับกลองง่าย เพราะไม่มีใครรู้ เรา
ก็จะหาเหตุผลเข้าข้างตัวเอง

(๓) จาคะ ความเสียสละ มีความหมายหลายอย่าง สละวัตถุภายนอกบ้าง ไม่เป็นคนขี้
เหนียว ไม่เป็นคนเห็นแก่ได้ สละสิ่งที่เป็นความเศร้าหมองภายใน จาคะ นี่มันเป็นทอระบายของจิต คือ
อะไรที่มันมาหมกหมมอยู่ในจิต เหมือนกับทอระบายนี้มันตัน ถ้ามีสิ่งสกปรกจี๋โคลนและขยะต่างๆ
เข้าไปในท่อ มันทำให้ท่อตัน มันต้องมีการระบายออก จาคะเป็นทอระบายของจิต คนที่ระบายออกไป
ไม่เป็น อารมณ์ร้ายมันต้องระบายออกไป เอาอารมณ์ดีก็น้ำใส หรืออารมณ์ดีใส่เข้ามาแทน จาคะเป็น
ตัวระบายอารมณ์ร้าย อารมณ์บูด ที่มันอยู่ในใจ บางคนก็หมกหมมในชีวิตประจำวัน หมกหมมอยู่ใน
อารมณ์ไม่ดี สิ่งไม่ดีต่างๆนี้คือจาคะ รู้จักระบายอารมณ์ที่ไม่ดีออกไป ถือจาคะเป็นทอระบาย ใน
ร่างกายของเราก็มีสิ่งหมกหมม ถ้าเผื่อว่าไม่มีทางระบายออกจากร่างกาย มันก็หมกหมม แล้วเราก็อยู่
ไม่ได้ มีเข้าแล้วก็มือออกตามสมควร ทรัพย์สินเหมือนกันหามาได้ ไม่รู้จักจ่าย ไม่รู้จักเสียสละ ไม่รู้จัก
ให้คนที่ควรให้ มันก็หมกหมม ทำให้จิตใจหมกหมม แต่ถ้าไปให้คนที่ไม่ควรให้ มันก็แยเหมือนกัน
เพราะทำให้คนที่เราให้นั้นเสีย การให้คนที่ควรให้นั้น ทำให้คนที่เราให้นั้นดี เป็นคนดีขึ้น จิตใจสูงขึ้น
แต่ถ้าเราไปให้คนที่ไม่ควรให้ มันแยเหมือนกัน นอกจากจะทำให้เราเป็นคนเสียแล้ว ยังทำให้คนที่เรา
ให้เป็นคนเสียด้วย เพราะฉะนั้น จะต้องระวังเรื่องการให้ จาคะหรือทาน ท่านจึงบอกว่าให้แก่คนที่ควร
ให้ ไม่ให้แก่คนที่ไม่ควรให้ ถ้าจะมีอะไรที่ควรตั้งไว้ในจิต ขอเสนออีกข้อหนึ่งก็คือจาคะ

(๔) อุปमानุสสติ แปลว่า ความสงบ ให้เรารักความสงบ รักธรรมที่ทำให้เราสงบ มี
อนุสติอยู่ข้อหนึ่งในอนุสติ ๑๐ สิ่งที่เราควรระลึก มีข้อสุดท้ายใช้คำว่า อุปสมะ แปลว่าระลึกถึง
พระนิพพานอันเป็นที่สงบกิเลสและความทุกข์ อุปสมะ ในความหมายสูงก็คือว่า อริโย อุปสโม
อุปสมะที่เป็นอริยะ เดียวผมจะให้รายละเอียด อริ โยอุปสโม หรืออุปสมะที่เป็นอริยะ ความสงบ
หรือธรรมที่เข้าไปสงบระงับ ทำให้จิตใจสงบ สร้างนิสัยให้เป็นคนรักความสงบ แล้วเราก็จะอยู่ได้
อยู่ที่ไหนก็อยู่ได้ ยิ่งสงบก็ยิ่งอยู่ดี ยิ่งชอบ บางคนก็อยู่ไม่ได้ เหนง แต่ถ้าเราสร้างนิสัยสร้างจิตใจให้
เป็นคนรักความสงบ ยิ่งอยู่ในที่สงบมันยิ่งชอบมันได้สงบ นตฺถิ สนฺติปริ สุขํ นี่แหละ สุขอื่นยิ่งกว่า
ความสงบไม่มี ขอให้ตั้งใจไว้ว่า ในปีใหม่นี้จะรักความสงบ ขอให้เราอยู่อย่างสงบ คนที่จะสงบ
ต้องใจสงบก่อน สนฺตํ ตสฺส มนํ โหติ สนฺตา วาจา จ กมฺม จ พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า สนฺตํ ตสฺส มนํ
โหติ ใจของท่านผู้นั้นสงบแล้ว สนฺตา วาจา จ กมฺม จ กายวาจาของท่านก็สงบไปด้วย มันเย็น เข้า
ใกล้แล้วเย็น ท่านทั้งหลายก็มีประสบการณ์ด้วยตัวเอง คนที่เขาสงบ คนเข้าใกล้ก็พลอยสงบไปด้วย
กระแสของความสงบมันแผ่ซ่านออกมา ทำให้คนที่เข้าใกล้รู้สึกสงบ เหมือนเราเข้าใกล้น้ำตก
กระแสของความเย็น ละอองของความเย็นของน้ำตกมันแผ่ซ่านออกมา ทำให้เรารู้สึกเย็น เข้าไปใน
รัศมีของคนสงบแล้วเรารู้สึกเย็น รู้สึกสงบระงับ ถ้าเผื่อเข้าไปในรัศมีของคนที่ร้อน ก็เหมือนกับเรา

เข้าไปในรัศมีของสิ่งที่ร้อน เข้าไปใกล้กองไฟ แม้เราจะไม่เห็นกองไฟ แต่ว่ารัศมีของไฟ มันแผ่ ออกมาทำให้เรารู้สึกร้อนที่ผิวหนัง ถ้าเราเข้าไปใกล้คนที่ร้อนอยู่เป็นลักษณะ ตัวเขาร้อน มันก็แผ่ รัศมีของความร้อนออกมา เหมือนเราเข้าไปในโบสถ์ที่ดีๆ กับเข้าไปในโรงงานฆ่าสัตว์โดยไม่ต้องรู้ ว่าเป็นโรงงานฆ่าสัตว์จิตใจของเราจะไม่เหมือนกัน^{๑๑๑}

เพราะฉะนั้น ให้เราตั้งใจไว้ว่าเราจะรักความสงบ ชอบใจในความสงบ อยู่อย่างสงบ แต่ ก็ไม่ใช่โอ้อวด แต่ว่าสงบอยู่ด้วยความพอใจในความสงบ รู้สึกว่ามันเย็น มีความเชือกเย็นเป็นสุขที่ได้ สงบ อุปกรณ์ในการที่จะช่วยให้เราอยู่อย่างสงบ ถ้าเผื่อใจเราไม่เที่ยวฟุ้งซ่านเสียเอง ใจเราไม่วุ่นวาย ไปเอง ใจเราไม่ซัดส่ายไปเอง เราก็อยู่อย่างสงบได้ แม้ในท่ามกลางสังคมที่วุ่นวาย จะขับรลไปที่ ไหนมันก็วุ่นวาย ถ้าเรารักษาใจได้ สงบได้ คนที่ขับรลนี้จิตใจมันจะกระวนกระวาย ใครก็ขับรลไม่ เป็นไปหมด ขับไปด่าไป คนนั้นก็ขับไม่เป็น คนนี้ก็ขับแย่ ใจมันก็ไม่สงบ มันฟุ้งซ่านหงุดหงิดไป ไม่สงบ ให้เราตั้งใจว่าเราจะพยายามในการที่จะอยู่อย่างสงบ พุดอย่างสงบ ก็แน่นอน ถ้าเผื่อใจสงบ กายวาจาก็สงบไปด้วย ใจเป็นใหญ่ใจเป็นประธาน ใจเป็นนายกายเป็นบ่าว เราก็รู้กันอยู่

ชาวพุทธโดยทั่วไปมักได้ยินคำว่าอธิษฐาน โดยเมื่อจะทำการสิ่งใดมักจะอธิษฐานของสิ่ง นั้นสิ่งนี้อยู่เสมอ การอธิษฐานตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นการยื่นหยัดให้สามารถเอา ผลสำเร็จสูงสุดอันเป็นเป้าหมายได้ โดยไม่เกิดความสำคัญตนผิด ไม่เปิดช่องแก่ความผิดพลาดเสียหาย และไม่เกิดสิ่งมัวหมองหมักหมมทับถมตนด้วยการปฏิบัติตามหลักอธิษฐานธรรม ๔ ประการ ยกตัวอย่างเช่น (๑) ปัญญา การดำเนินชีวิตจะต้องเป็นไปตามกรอบของศีลธรรมหรือหลักธรรมต่างๆ ได้หรือไม่จำเป็นต้องใช้ปัญญา ความคิด วิเคราะห์ เมื่อประสบเหตุใดๆ ก็ไม่ว่าความตามอารมณ์หรือ หลงไปตามสิ่งที่เข้าชวน ศึกษาสิ่งต่างๆ ให้มีความรู้ชัด มีเหตุผล เข้าใจภาวะสิ่งทั้งหลายจนเข้าถึงความ จริง (๒) ศักยะ การรักษาศักยะ คือ สงวนรักษาดำรงตนมั่นในความจริงที่รู้ชัดเห็นด้วยปัญญา เริ่มแต่ จริงวาจา จริงในหลักการ มีความจริงใจ (๓) จาคะ คอยเสริมหรือทวิความเสียดสีให้เข้มแข็งมีกำลัง แรงยิ่งขึ้นเสมอ เพื่อป้องกันหรือทดทานตนไว้มิให้ตกไปเป็นทาสของลาภสักการะ อีกทั้งกระทำการ ทุกอย่างโดยไม่เห็นแก่ตน นึกถึงประโยชน์ของส่วนร่วมเป็นสำคัญ (๔) อุปสมะ ความสงบใจ เป็น อย่างเดียวกับทมะในฆราวาสธรรม ผู้ฝึกตนให้สามารถระงับดับความขัดข้องวุ่นวายอันเกิดจากกิเลส ได้ ทำจิตใจให้สงบ ผ่องใส รู้จักรสแห่งสันติ คนที่รู้จักการระงับความทุกข์อันเกิดจากความสงบใจแล้ว ย่อมจะไม่หลงใหลมัวเมาในวัตถุหรือลาภยศสรรเสริญ โดยง่าย ดังนั้น การอธิษฐานตามหลักคำ สอนของพระพุทธศาสนา ผู้อธิษฐานจะต้องเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อให้การอธิษฐานสัมฤทธิ์ผลไม่ใช่ อธิษฐานแล้วนั่งคอยเทวดาฟ้าดินที่ไม่มีตัวตนมาดลบันดาลให้ ฉะนั้นก่อนอธิษฐานผู้อธิษฐานต้องใช้

^{๑๑๑} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), มหาวิทยาลัยกัมภังการวิจัยทางพระพุทธศาสนา, หน้า ๓๑-๓๓.

ปัญญาพิจารณาเสียก่อนว่าสิ่งที่จะอธิษฐานนั้นสามารถปฏิบัติได้เองหรือมีความเป็นไปได้ เมื่ออธิษฐานแล้วก็ต้องปฏิบัติสัจจะ จาคะและอุปสมะ การอธิษฐานจึงจะสัมฤทธิ์ผลซึ่งสัจจะ จาคะ และอุปสมะ เป็นข้อปฏิบัติที่ฆราวาสพึงปฏิบัติอยู่แล้ว ขอเพียงแต่ใช้ปัญญาเพิ่มขึ้นเท่านั้น จาคะ คือ ความเสียสละ จึงเป็นข้อปฏิบัติสำคัญในการส่งเสริมให้การอธิษฐานใดใดสัมฤทธิ์ผล

กล่าวอีกนัยหนึ่ง อธิษฐานธรรม การอธิษฐานธรรมจะต้องมีความเข้าใจในหลักธรรมข้อนี้ก่อน เพราะการดำเนินตามหลักธรรมอธิษฐานธรรมจะต้องมีองค์ประกอบ ๔ อย่างเสมอ และประพุดอยู่ประจำ ทั้งนี้การอธิษฐานธรรมเป็นการขอให้เป็นไปแต่ความจริงแล้วไม่มีสิ่งใดคลบั่นดาลให้เป็นไปไม่ได้หากขาดธรรมใน ๔ ข้อได้แก่ ปัญญา สัจจะ จาคะ อุปสมะ การรู้จักใช้ปัญญาพิจารณา อะไรที่มาประสบหรือจะนึก เรื่องอะไร ก็ใช้ปัญญาพิจารณาจับเหตุจับ ผลสอดคล้องให้ได้ ประสบความจริง เมื่อไม่ประมาทใช้ปัญญาพิจารณาแล้วก็ได้ ประสบสัจจะ คือ ความจริง ปัญญานั้นทุกคนมีอยู่ด้วยกัน แต่ว่าบางคนไม่ใช้หรือไม่ใช้ แต่ในทางที่ไม่ดีไม่ชอบหรือใช้น้อย บางคนใช้ในทางดีทางชอบหรือใช้มาก เมื่อใช้ปัญญาพิจารณาในเรื่องใด ในธรรมอันใด ก็จะพบสัจจะความจริงในธรรมอันนั้น เมื่อพบความจริงซึ่งเป็นสัจจะแล้วก็ต้องรักษาสัจจะคือความจริงไว้ เหมือนดังเราจะทำอะไร พิจารณาว่า อย่างไรดี อย่างไรชั่ว อย่างไรผิด อย่างไรถูก เมื่อเห็นจริงแล้วต้องรักษาความจริงที่ พิจารณาเห็นไว้ถ้าไม่เช่นนั้นถึงคราวจะทำอะไรก็ทำไปตามอำนาจอคติไม่ทำตามสัจจะ ความจริงที่พิจารณาเห็น ต่อเมื่อได้ใช้ปัญญาพิจารณาเห็นว่าอย่างไรเป็นจริงถึงคราวทำก็ทำตามความจริงไม่ลู่อำนาจของอคติ นี่จึงเป็นอันรักษาสัจจะ แต่เพราะว่ามีข้าศึกของสัจจะอยู่ แม้จะใช้ปัญญาพิจารณาเห็นจริง แต่มีข้าศึกคอยทำให้เสียสัจจะ กล่าวสั้น ๆ ก็คือ อคตินั้นแหละ ถึงใช้ปัญญาพิจารณาเห็นจริงแต่ประกอบด้วยอคติ เมื่อทำก็ทำผิด จากความจริงไป เพราะฉะนั้น ท่านจึงให้ใช้ จาคะ คือ สละบริจาคสิ่งที่เป็นข้าศึกแก่ความจริง เมื่อใช้ปัญญาพิจารณาเห็นสัจจะ ความจริงอะไรที่เป็นข้าศึกแก่ความจริงก็สละเสียส่วนที่เหลืออยู่ก็จัดเป็นสงบ หรือ สันติท่านสอนให้ศึกษา คือให้รู้จักหน้าตาของสันติว่าเป็นอย่างไรนี่กล่าวทั่วๆ ไป ถ้าว่าจำเพาะการปฏิบัติธรรมจะปฏิบัติธรรมอะไร ก็ต้องใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นสัจจธรรมปรากฏขึ้น เมื่อเห็นสัจจธรรมปรากฏขึ้นแล้วใจคนยังไม่แน่นอน เพราะมีข้าศึกมาหลอกล่อมาครอบงำให้เห็นผิดจากความจริงไป เช่น โลภะ โทสะ โมหะ มาครอบงำ แม้เคยเห็นจริงไว้แล้วแต่ไม่ทำตามสัจจะคือเห็นจริง เพราะฉะนั้น ท่านจึงสอนให้เจริญจาคะ คือ สละบริจาค เมื่อใช้ปัญญาพิจารณาธรรมเห็นธรรมที่เป็นสัจจธรรม ถ้ามีข้าศึกเกิดขึ้นมาทำให้เสียความจริงก็สละเสียใจก็จะสงบอยู่เป็นสันติ

ดังนั้น หลักธรรมที่พระเจ้าเนมิราชทรงนำมาใช้ในชีวิตประจำวันของพระองค์นั้นมีอยู่หลายหลักธรรมที่ส่งผลให้พระเจ้าเนมิราชเป็นผู้ประพุดิทธิธรรมโดยแท้คือ หลักไตรสิกขา สัมปยุตธรรม ๗ อิทธิบาท ๔ ทศพิชราชธรรม ๑๐ พรหมวิหารธรรม และอธิษฐานธรรม ๔ เมื่อสวรรคตก็ได้

ไปบังเกิดในเทวโลกเสวยทิพย์สมบัติอันรื่นรมย์กุศลกรรมที่พระราชทรงประกอบอันส่งผลให้พระองค์ได้ไปสู่เทวโลก คือ การพิจารณาเห็นโทษของความชั่วและความสยดสยองต่อผลแห่งกรรมชั่วนั้น และอานิสงส์ของกรรมดีที่ส่งผลให้บุคคลได้เสวยสุขในทิพย์สมบัติ อานิสงส์อันประเสริฐที่สุด คือ อานิสงส์แห่งการประพฤติพรหมจรรย์คือการบวชเมื่อถึงกาลอันสมควรและการอธิษฐานที่จะสัมฤทธิ์ผล ขอเพียงแต่ใช้ปัญญาเพิ่มขึ้นเท่านั้น จาคะ คือ ความเสียสละ จึงเป็นข้อปฏิบัติสำคัญในการส่งเสริมให้การอธิษฐานใดใดสัมฤทธิ์ผล คนที่เป็นมิจฉาทิฐิเข้าไปแล้วแต่ไม่รู้ ไม่รู้ว่าอะไรเป็นมิจฉาธรรมอะไรเป็นสัมมาธรรมเพราะว่าประมาทไม่เรียนไม่อ่าน ไม่ทำความเข้าใจ ไม่สืบสวนค้นคว้าเชื่อแต่สำนักอย่างเดียวไม่มีที่อ้างอิงไม่มีหลักฐาน ทำไมไม่เข้าหาพระพุทธเจ้า เราสงสัยอะไรไม่แน่ใจอะไรเข้าหาพระพุทธเจ้าว่าเรื่องนี้ท่านสอนไว้ว่าอย่างไรมันก็ชัดเจนออกมาก็สบายตัดสินใจได้เลยปัญญาเป็นเครื่องวินิจฉัยสิ่งที่เราได้ยินได้ฟังได้รู้ได้เห็นจึงบอกว่าขอให้ท่านทั้งหลายได้ปัญญา เลยขอเอามาอวยพรในโอกาสนี้ไว้เลย สำหรับท่านผู้ฟังทั้งหลาย ขอให้ได้ปัญญา ขอให้ได้ธรรมะ พอได้ปัญญาแล้ว ก็จะได้ธรรมะที่ถูกต้อง ขอให้มีความสุข พอได้ธรรมะแล้วก็มีความสุขที่ถูกต้อง คนส่วนมากนึกถึงความสุข แล้วก็ตะกละตะกลาม ความสุขยังงี้ก็ได้ ขอให้มีความสุข ไม่ได้นึกถึงความสุขนั้นมีคุณภาพหรือไม่ ความสุขนั้นประกอบด้วยธรรม หรือไม่ประกอบด้วยธรรม เป็นความสุขที่เป็นธรรมหรือไม่เป็นธรรมคนจึงเบียดเบียนกัน หากความสุขบนความทุกข์ของผู้อื่นเอารัดเอาเปรียบผู้อื่นอยากได้ในสิ่งที่ต้องเอารัดเอาเปรียบคนอื่น อย่างนี้เพราะว่าไม่มีธรรมในการแสวงหาความสุข พระพุทธเจ้าก็ทรงตรัสเอาไว้ ผู้ใดแสวงหาความสุขบนความทุกข์ของผู้อื่น ก็ระคนไปด้วยเวรเขาก็จะไม่ได้รับความสุข อธิษฐานธรรมหรือธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจนี้ ถือว่าให้เป็นพร คุณภาพชีวิตของเราก็จะดีขึ้นและมั่นใจว่าจะดีขึ้นแน่ๆเลย เราจะได้คุณภาพชีวิตที่ดีงาม และได้พบความสูงส่งของชีวิต ซึ่งชีวิตคนเรามีด้านนอกกับด้านใน ด้านนอกก็หมายถึงส่วนที่เกี่ยวกับร่างกายด้านในก็คือส่วนที่เกี่ยวกับจิตใจก็จะได้ชีวิตที่ดีทุกคนต้องการชีวิตที่ดีแต่ไม่ได้หมายความว่าดีกว่าคนอื่น แต่ดีกว่าที่เราเคยเป็นมาเคยรู้สึกมา ชีวิตของเราก็จะมีคุณภาพที่ดีได้ ก็ด้วยการงานที่ทำ ถ้าการงานที่ทำนั้นดี ก็จะทำให้คุณภาพชีวิตของเราดีขึ้น

๔.๒ สรุป

การศึกษาหลักธรรมที่สนับสนุนกับอธิษฐานบารมีในเนมิราชชาดกพบว่าพระเจ้า เนมิราชทรงนำเอาหลักธรรมทั้งหลายมาใช้ในการปกครอง การประพฤติดุติตนในขณะที่พระองค์ทรงเป็นพระราชและที่สำคัญพระองค์ทรงอธิษฐานธรรมที่ปรารถนาที่จะเป็นพระพุทธเจ้าในกาลต่อไป ดังนั้นจึงทรงบำเพ็ญอุทิศตนให้เป็นประโยชน์ต่อชนทั้งหลาย มีการบริจาค การให้ทาน รักษาชีวิต และเจริญภาวนาอยู่ประจำ ที่จะทำให้ตนเองและผู้อื่นได้รับความสุขเป็นอุดมการณ์สำคัญ

ในการดำเนินชีวิต ซึ่งให้ความสำคัญแก่ข้าราชการในฐานะเป็นรากฐานของสังคมที่มีความจำเป็นต่อการดำรงอยู่ของมวลมนุษยชาติ พระเจ้าเนมิราชทรงเป็นพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติ เป็นผู้มั่นคงในการให้ทาน ทรงเบญจศีลเป็นนิจ สมาทานอุโบสถทุกวันปักษ์ ทรงแสดงธรรมให้ทราบทางสวรรค์ ยังหมู่ชนให้กลัวนรก ครั้งนั้น มาตลีเทพบุตร ได้นำราชรถ ไปรับพระเจ้าเนมิราช เพื่อชม นรกต่างๆ ก่อน แล้วจึงขึ้นไป เทียวชมสวรรค์ ในกาลต่อมา เมื่อพระเกศาหงอกแล้ว ได้เสด็จบรรพชา บำเพ็ญทานสมาบัติ สวรรคตแล้ว ไปสู่พรหมโลก

สังคมไทยควรนำมาเป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติไม่ว่าจะเป็นในทางด้านใดก็ควรจะได้เอาหลักธรรมคำสั่งสอนมาแนะนำตัวเองและผู้อื่น โดยเฉพาะการได้เกิดมาพบพระพุทธศาสนาและบุคคลที่นิยมขอพร ขอสิ่งนั้นสิ่งนี้จึงบังเกิดแก่ตน ดังนั้นหากเมื่อได้ศึกษาและเข้าใจตั้งแต่ต้น ผู้วิจัยเชื่อว่าจะสามารถที่จะสมหวังในสิ่งที่ปรารถนาได้ ด้วยการลงมือปฏิบัติในสิ่งที่ตนได้อธิษฐานไว้ หลักธรรมก็มีบุญกิริยาวัตถุ ๓ คือ ทานศีล และภาวนา หลักสัปปุริสธรรม ๙ หลักทศพิธราชธรรม ๑๐ ในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นกษัตริย์จึงได้ยึดถือไว้ในการปกครองบ้านเมืองให้มีความร่มเย็น อิทธิบาท ๔ คือ ความเพียร ความพยายามที่จะปรารถนาให้ถึงความสำเร็จตามประสงค์ พรหมวิหาร ๔ ในขณะเดียวกันพระองค์ก็ทรงห่วงใย มีเมตตา กรุณาต่อสรรพสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง มิได้ทอดธุระนิ่งดูเฉย พระเจ้าเนมิราชก็ถือว่าพระองค์ได้ดำเนินตามหลักธรรมข้อนี้มีได้ขาด ดังเห็นจากประชาชนทั้งหลายมีความผาสุกและรักพระเจ้าเนมิราชเป็นอย่างมากและที่สำคัญพระองค์มิได้ทอดทิ้งประชาชน มิแต่ให้ความช่วยเหลือ ทรงรักษาซึ่งความยุติธรรม มีความอดทน ไม่โกรธผู้ที่กระทำล่วงเกิน และท่านไม่เบียดเบียนผู้อื่นด้วยการใช้อำนาจในทางที่ไม่ชอบตลอดจนมีความเพียร มีความอ่อนโยน และเชื่อสัตย์ต่อข้าราชการในการปกครอง ซึ่งสิ่งเหล่านี้ส่งผลให้บารมีของพระองค์สูงขึ้นไป เพราะโดยความสำคัญของการอธิษฐานธรรม กล่าวคือ จุดหมายของแต่ละคนนั้นมีไม่เหมือนกัน เช่น จุดหมายของนักธุรกิจก็คือการดำเนินกิจกรรมในธุรกิจของตนเองให้ได้ตามที่ได้ตั้งไว้ คือ ยอดขายในแต่ละเดือนหรือการขยายสาขา เป็นต้น จุดมุ่งหมายของครูอาจารย์ อาจเป็นตำแหน่งทางวิชาการ หรือการสั่งสอนศิษย์ให้ได้รับความรู้ตรงตามที่ได้ตั้งไว้

ดังนั้น จุดหมายของผู้ปฏิบัติธรรมก็คือการบรรลุธรรมในขั้นต่าง ๆ ผู้ที่เป็นนักเรียน นักศึกษา ก็ต้องมีการตั้งเป้าหมายในชีวิตว่าตนต้องการจะประกอบอาชีพอะไรเมื่อตั้งเป้าหมายให้กับตัวเองได้แล้วก็สอบเข้าในสาขาวิชานั้น ๆ ถ้าไม่มีการตั้งเป้าหมายก็จะเรียนแบบไร้จุดหมาย ไม่มีทิศทางที่แน่นอน ส่งผลเสียหายในอนาคตทั้งของตนเองและสังคมการอธิษฐานมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตประจำวันเป็นอย่างยิ่ง เพราะถือเป็นการวางเป้าหมายให้กับชีวิตว่าในวันหนึ่งจะทำอะไรบ้าง แล้วก็ดำเนินการตามที่ได้วางไว้ หากไม่มีการกำหนดเป้าหมายของชีวิตในแต่ละวันที่

ชัดเจนแล้ว ก็ยากที่จะประสบความสำเร็จในชีวิตได้ การวางเป้าหมายในชีวิตประจำวันแต่ละวันเป็นสิ่งที่กำหนดขึ้นเพื่อเป็นหนทางไป สู่จุดเป้าหมายสูงสุดของชีวิต โดยอาจทำเป็นตารางเวลาว่าในแต่ละช่วงเวลาของวันนั้น ๆ เราทำความดีตามนั้นด้วยจิตใจอันแน่วแน่ หรือการสมาทานศีลแล้วตั้งใจรักษาตามที่สมาทานไว้ ก็นับว่าเป็นการสร้างอธิฐานบารมีในชีวิตประจำวันให้กับตนเอง

การตั้งจุดหมายมีความจำเป็นกับมนุษย์ที่ยังเป็นปุถุชนทุกคน ต่างจากพระอรหันต์และพระพุทธเจ้า ซึ่งท่านทำความดีโดยอัตโนมัติเพราะเป็นธรรมชาติของท่านเองที่จะทำอย่างนั้น แม้แต่พระโพธิสัตว์ก็มีอธิฐานเป็นบารมีข้อหนึ่งใน ๑๐ เรียกว่าอธิฐานบารมี ทั้งที่โดยทั่วไปพระโพธิสัตว์ก็ต้องมีปณิธานอยู่แล้วคือเวลาทำความดีอะไรอย่างหนึ่งก็มีปณิธานว่าจะต้องมุ่งมั่นทำอย่างแน่วแน่ และด้วยปณิธานนั้นก็ทำให้ท่านกระทำการได้สำเร็จ ฉะนั้น การอธิฐานหรือความตั้งใจอย่างแน่วแน่ในการทำกิจกรรมหรือคุณงามความดีทุกอย่างในชีวิตประจำวัน จึงมีความสำคัญมากที่จะส่งผลให้ประสบความสำเร็จในทุกด้าน